

ABSTRACT

With a song in the heart

Psalms are songs that have principal importance in Jewish and Christian traditions; in the Eastern Orthodox and Western churches; in the Roman Catholic tradition and numerous Reformed divisions. Contemplation on this rich heritage considers the Psalm's contribution to the enrichment and magnification of the liturgy. The richness that the Psalms offer as song book, should be rediscovered and utilised. In this article, selected new Psalms, recently versified in Afrikaans by T T Cloete, are analysed. These Psalms are to be taken into official use on 28 October 2001. The place and function of hymnals is also considered. The church songs are analysed using three criteria: theological, literary, and musical aspects.

1 DIE LIED AS ERFENIS

Die Psalms vervul in vele opsigte 'n brugfunksie tussen uiteenlopende soorte mense wat mekaar vroeër op een of ander manier vermy het. Psalms is liedere wat in die Joodse en die Christelike tradisie; in die Oosters-Ortotoke en Westerse kerke; in die Rooms-Katolieke tradisie en vele Reformatoriese strominge 'n sleutelplek gekry het (Schuman 1998b:374-5; Kaspar 1999:96). Die psalms verbind mense uit verskillende wêreldes, tradisies en tye. Die sing van die Psalms in die erediens herinner ons ook steeds aan die sapryke wortels van Israel, die Jodendom, die tempel en die sinagoge (Barnard 1985:66-102; Schuman 1998a:375). Hierdie insig in ons psalmerfenis verbind tradisies en geloofsgemeenskappe, verskillende wêreldes en tye. Nadenke oor die betekenis en funksie van die psalms in die liturgie, lei daartoe dat die psalms ook met liturgiese oë bekyk word. Daar is opwindende liturgiese moontlikhede om die erediens op die Psalms te bou. Die aanvangpsalm, die votum, die seëngroet, die liedere, die skuldbelydens, die geloofsbelydens, die preek, die gebede en die seënbede kan deur die Psalms gevoed word. Dit is gebruikelik om na die intog- of introïtuspsalm te verwys. Die ritueel van die "introïtus" het in die Vroeë Middeleeue ontstaan. In één van die Romeinse kerke is die pontifikale hoogmis gevier, en daar is 'n plegtige psalmgesang aangehef op die oomblik wanneer die

pous en sy gevolg hulle intog in die kerk maak. Die tog na die kerk het al meer en meer tot 'n volledige prosesie gegroei (Schuman 1998a:167).

In die aanvangspsalms kan die gemeente sy blydschap uitsing in teenwoordigheid van die lewende God. Die gesonge strofes kan ook afgewissel word met gelese dele uit die bepaalde Psalm. Daar kan ook afwisselend van antifonale sang deur die kantory gebruik gemaak word. 'n Uitstekende voorbeeld van 'n aanvangspsalms is Psalm 84 se omdigting van T T Cloete. Dié omdigting lui soos volg:

Hoe lief het ek u woning, Heer.
Ek wil U in u tempel eer.
Ek smag na U met sterk verlange.
Met daardie mense gaan dit goed
wat in u tempel u ontmoet
en U daar prys met lofgesange.
Ek sal my lof met jubeling
aan U wat waarlik lewe, bring.

Die Psalms is dié boek in die Bybel wat die grootste invloed op die liturgie van die Ou Testamentiese tye én in die Joodse en Christelike kerk uitgeoefen het. Verder het die Psalms neerslag gekry in die persoonlike lewens van mense. Een rede hiervoor is dat die diepste menslike emosies in die Psalms weerklink: vreugde en dank, maar ook pyn en vrees in krisissituasies. Sommige Psalms druk jubelende lofprysing van die Here uit, terwyl ander teen Hom kla; in party Psalms word oor die skoonheid van die lewe en goeie verhoudings tussen mense gesing; ander Psalms praat van die gebroke verhoudings tussen mense - selfs van wraak teen vyande; daar is Psalms wat tot God bid, maar ook Psalms wat die goddelose vervloek; in die Psalms word daar met die onopgeloste raaisels van die lewe geworstel, soos die vraag waarom die regverdige onder laste moet swig terwyl die goddelose ligvoet en voorspoedig deur die lewe gaan. Die Psalms is 'n boek wat die verhaal van God en mens se omgang met mekaar vertel. Daarom is dit 'n boek van ons verhaal met God (Vos 2000: 363-364). Die Psalms is bo alles geloofsgesange oor sonde en genade. Hierdie momente word in die omdigtings deur onder andere T T Cloete en Ida Gerhardt (1999) op 'n voortreflike wyse verwoord.

Die Psalms is in die tempel gesing deur 'n gilde van sangers wat deur musici begelei is. Met Paastyd (ook die Loofhuttefees) is die Hallel gesing (Ps 111-118). In dié verband kan ook na die lofsang in Matteus 26:30, wat ná die Nagmaal gesing is, verwys word (Vrijlandt 1989:22).

Op pad na die tempel waar die Pinkster- of die Loofhuttefees gevier is, is pelgrimslidere gesing (Pss 120-134). Daar is ook oor die vreugde

van die Wet gesing (Ps 1; 19; 110). Psalm 92 is die psalm vir die sabbat-môre, terwyl Psalms 95-99 die vorige aand gesing is (Vrijlandt 1989:22).

Die Psalms was die gebede en liedboek van Israel en die Jodedom en ook van Jesus (vgl Ps 22) en sy volgelinge. Die Christelike kerk het die Psalmboek oorgeneem. In die ryk tradisie van die Christendom leef ons daarom ook uit die Psalms (Schuman 1998a:166-167; Monsma 1998: 423-425).

2 DIE LIEDBOEK VAN DIE KERK

Vir dekades het die Totiusberyming van die psalms aan 'n groot behoefte voldoen. Die beryming het egter teologiese, literêre en musikologiese leemtes gehad. Die Totiusberyming maak hoofsaaklik van die 1773 Datheense teks gebruik. Die teologie, die taal en die musiek het gepleit vir 'n nuwe omdigting. In die nuwe boek het ons nou al 150 Psalms uit een digter se hand; 8 van Lina Spies en enkele van ander persone.

Die Gesange steun sterk op die *Evangelische Gezange*. Talle Gesange is hiervan verwerkings. In 1978 het daar egter ten opsigte van die Gesange 'n opwindende vernuwning gekom. Nuwe, vars tekste het inslag gevind. In die verband kan na Gesang182 verwys word.

Veral van die jeug se kant was daar 'n behoefte aan eietydse jeuggerigte liedere. Dit het gelei tot die Jeugsangbundel. Die meeste tekste was egter struikelend. Hierop volg Sing Onder Mekaar (SOM) en Jeugsangbundel 2 wat, ten spyte van die gebreke, goed ontvang is.

Dit het duidelik geword dat al die Gesange grondig hersien moes word; dat nuwe tekste bygevoeg moes word. Dié proses het in 1995 begin en is in 2000 voltooi. Oor 'n hele aantal jare het die kerke van die Gereformeerde tradisie geywer om die 1978-Gesange te hersien, te herskep, om uit ander liedbundels te put en ook om nuwe tekste te maak. En dít alles om vir die liturgiese moontlikhede van die lied in die erediens ruimte te skep. Daar is ook daadwerklik geywer om aan die liedbehoefte van klein en groot te voorsien. Die ryk verskeidenheid tekste en melodieë beoog om dit vir verskillende mense moontlik te maak om die erediens met sang te vul.

Naas die verbeteringe en die nuwe tekste is daar ook veral aandag gegee aan die liturgiese betekenis en gebruik van die tekste. Die erediens is 'n plek van ontmoeting (Vos en Pieterse 1997). In die erediens ontmoet en omhels God ons, maar ons beantwoord sy genade en liefde deur Hom en mekaar ook te ontmoet. Hierdie ontmoeting word bewerk deur sinryke liturgiese handelinge. Die klanke van melodieë en die woorde van liedere omskep die erediens in 'n feesgeruis. Die lied is 'n kelk van lig; die reuk van lewe.

Daar is verskillende liturgiese handelinge (byvoorbeeld die votum, die seëngroet, gebede, die preek, ensovoorts) wat ons op die weg deur

die erediens begelei. Liedere versterk ons hart en boei ons verstand op die pad.

Ons kan deur die lied verskillende handelinge uitvoer. Saam met almal wat asem het, kan ons God prys. Verskeie doksologieë kan ons help om dit te doen. Deur die *sanctus* kan ons God se heiligheid besing. Daar is liedere wat ons in die ruimte van die Here se genade laat tree. Onder die besef van ons skuld kan ons ons sonde singend bely. Die *Kurie eleison* maak dit vir ons moontlik om die Here aan te roep om ons genadig te wees. Daar is ook liedere wat ons harte op die sprekende God se Woord rig. Die geloofsimbole (die Doop en die Nagmaal) word ook deur woord- en musiekklanke omring. Hierdeur neem ons met verwondering deel aan God se sigbare, tasbare en proebare heil. Verskillende responsoriese liedere maak dit moontlik dat ons in die erediens kan reageer op God se handelinge. Daar is ook liedere waarin ons geloof as belydenis en getuienis kan uitmond. Verskeie liedere gee ons hoop en moed vir die erediens van die lewe.

Deur die lied word die liturgiese patrone geweeft en versier. Die liedere verskyn ook op die kerklike kalender. Hierdeur vier die gemeente God se heil in die geskiedenis en neem daaraan deel.

In die erediens vier die gemeente die verlossing wat God in Jesus Christus deur die Heilige Gees skenk. Ons kan deur die lied die verlossende Woord hoor en sing. Die lied maak ook vir ons ruimte om in die geloof singend ons lof aan die reddende God te bring.

Die erediens is ook 'n leergemeenskap. In die erediens leer die gemeente deur die lied oor God se wonderdade. Die gemeente leer ook gereeld die ABC van die geloofslawe.

Verder is die erediens 'n diensgemeenskap. Deur die lied leer ons hoe en Wie om te dien.

Die erediens is ook 'n delende gemeenskap. Ons kry deur die lied deel aan mekaar; ons deel ons geloofservaringe met mekaar en ons deel in God se genade en liefde.

3 'N LIED ONDER DIE LOEP

3.1 Teologies

Die lied is die uitdrukking van ons geloof; ons spiritualiteit. In 'n lied sê ons hoe ons oor die geloof dink en voel. In die stryd oor die Godheid van Christus het die Ariane van die lied gebruik gemaak om hul standpunt singend te dra (Strydom 1994:34). In reaksie op die aanslag van die Ariaanse leer het talle Christologiese en trinitariese liedere tot stand gekom. Een van die beroemdstes was die kerslighimne *Fós hilaron* (O vreugdebrennende lig), wat tot vandag toe nog gesing word in die vesper-liturgie van die Oosterse kerk (Strydom 1994:34).

3.2 Literêr

'n Lied is 'n eenvoudige vorm van poësie. Daarom moet dit ook aan die basiese eise vir poësie voldoen. Die "one liners", die kitsliedere, gaan gou verby. Poësie word vermink deur rymelary en gcforseerdheid. Dit lei tot opstapeling en geyktheid. Dit is eintlik nie 'n kuns om net oppervlak-lik te rym nie: Heer eer, weer, keer, leer, seer, teer...

'n Lied moet oor 'n struktuur, 'n tekstuur en postuur beskik. Hier-sonder bly die lied maar gebreklik. Die Totiusteks steun hoofsaaklik op Die Nederlandse 1773-teks, terwyl die Cloeteteks 'n vars nuwe teks is. Om dit aan te toon, word die drie tekste van Psalm 100 hier onder langs geplaas:

Die Nederlandse 1773-teks:

Juich, aarde, juicht al-om den Heer;
Dient God met blijdschap, geeft Hem eer.
Komt, nadert voor Zijn aangezicht;
Zingt Hem een vroolijk lofgedicht.

De Heer is God; erkent, dat Hij
Ons heeft gemaak (en geenszins wij)
Tot schapen, die Hij voedt en weidt,
Een volk, tot Zijnen dienst bereid.

Gaat tot Zijn poorten in met lof,
Met lofsang in Zijn heilig hof,
Looft Hem aldaar met hart en stem;
Prijst Zijnen naam; verheerlijkt Hem.

Want goedertieren is de Heer;
Zijn goedheid eindigt nimmermeer.
Zijn trouw en waarheid houdt haar kracht,
Tot in het laatste nageslacht.

Die Totiusteks:

Juig, al wat leef, juig voor die Heer!
Dien God met blydschap, gee Hom eer;
Kom nader voor sy aangesig,
En prys Hom met 'n lofgedig!

Die Heer is God, erken dat Hy
'n eie volk vir Hom berei,
'n volk om Hom te dien en vrees
en skape van sy wei te wees.

Gaan deur sy poorte in met lof,
Met lofsang in sy tempelhof;
Kom in sy huis, o bondsvolk, saam;
Verhef sy lof en prys sy Naam.

Want goedertieren is die Heer;
Sy goedheid eindig nimmermeer;
Sy trou en waarheid hou hul krag
Tot in die laaste nageslag.

Die Cloetetekes:

Juig almal tot Gods lof en eer,
dien met jul blydskap God die Heer.
Kom met gejubel voor Hom saam
en dank en loof Hom, prys sy Naam.

Gaan nou sy poorte binne, sing
en bring jul dank met jubeling.
Sy goedheid, liefde en sy trou
sal Hy vir altyd onderhou.

Erken dié God en sy gesag.
Hy hou oor ons, sy kudde, wag.
Laat ons as volk die Heer aanbid.
Hy't ons gemaak as sy besit.

‘n Vergelyking tussen Totiusteks en die Cloetetekes bring die volgende aan die lig:

Hierdie Totiusberyming is een van sy heel beste bewerkings, maar dit is ook een van sy duidelikste vertalings wat, woordelik gesien, meer ooreenstem met die Nederlandse 1773-omdigting as met die Afrikaanse Ou Vertaling. Om ‘n paar voorbeelde te gee:

- Strofe 1, in elke vers kom iets ooreen met die Nederlandse teks: vers 1/2 gedeeltelik, 3/4 letterlik in die geheel.
- Strofe 2, eendersluidend met die woordorde van die Nederlandse teks.
- Strofe 3, vers 1/2 presies soos die Nederlandse teks.
- Strofe 4, die hele strofe volg die Nederlandse teks op die woord af.

Hierdie geliefde Psalm 100 in Afrikaans is dus vertaalde Nederlands. Daar is talle psalms wat dieselfde patroon volg. Selfs die aantal strofes is in talle gevalle by Totius gelyk aan die Nederlandse teks (bv Ps 103). Ten opsigte van Psalm 86 leun Totius in so ‘n mate op die Nederlandse teks dat ons hier met ‘n oorskryf te doen het. Om net ‘n paar voorbeelde te noem:

- Stofe 1, vers 1/2 die rym; vers 3/4/5/6 woordeliks; vers 7/8 rympatroon en halwe vers.
- Strofe 2, ses uit die agt verse letterlik.
- Strofe 3, vier verse letterlik.
- Strofe 4, twee verse letterlik.
- Strofe 5, vers 1/2 letterlik; 3/4 rym; slotvers letterlik.
- Strofe 6, al die verse letterlik behalwe die twee slotverse letterlik.
- Strofe 7, vers 3/4 letterlik.
- Strofe 8, rym en frases.
- Strofe 9 twee uit die vier verse letterlik.

Dit is maar enkele voorbeelde uit talle. Die vergelyking van die Nederlandse en Totiusberyming spreek vir hulleself.

Die Cloete-omdigting laat reg geskied aan die struktuur van die Hebreeuse teks van Psalm 100. In die eerste strofe word God se volk deur drie imperatiewe opgeroep om drie liturgiese handelingte te vervul: dank Hom, loof Hom en prys sy Naam. In die tweede strofe kan 'n duidelike patroon onderskei word: 'n imperatief gevolg deur 'n redegewing (reëls een en twee) en dan weer 'n imperatief gevolg deur 'n redegewing. "Erken God en sy gesag" (imperatief) want "Hy hou oor ons, sy kudde, wag" (redegewing). "Laat ons as volk die Heer aanbid" (die kudde van versreël twee word deur volk in versreël drie verduidelik) (imperatief) want "Hy't ons gemaak as sy besit" (daar is 'n duidelike progressie van "kudde" na "volk" na "sy besit") (redegewing). In die lig van strofe een en twee kry ons die opdrag om God se poorte binne te gaan, te sing en ons dank te bring. Die drie imperatiewe in strofe een word in strofe drie struktureel en funksioneel opgeneem. Die laaste strofe het weer 'n driepatroon: God se goedheid, liefde en trou. Hierdie vaste patroon in die omdigting is poëties en funksioneel van betekenis. God sal sy drie volkomehede vir altyd onderhou. "Onderhou" dui op bewaar wat nie ophou nie. Dit word versterk deur die "vir altyd".

Dit is maar een voorbeeld. In talle van die nuwe omdigtings is daar poëties-strukturele funksies wat hopelik raakgesien sal word.

Die krag van die Cloete-omdigting kom ook in Psalm 42 duidelik na vore. Die Cloeteteks lui soos volg:

Psalm 42

Smagtend soos in dorre streke -
hoor my na U, Here, roep.
Gee my van u helder water
en 'n skadu teen die gloed.
O, ek skroei, Heer, van die pyn
oor die skare se venyn.
God wat heers in alle tye,
laat my sing, bring hul tot swye.

Ek onthou die blye dae
sonder spotklank in my oor,
voorste van die feesgenote
wat u lof sing in 'n koor.
O, hoe het die lied verstom
as net trane uit my kom.
U is nog my helper, Vader,
en ek weet U trek my nader.

In die vreemde wil ek, Here,
om u eer gewillig ly.
As hul sê: "Jou God bestaan nie",
sny dit soos 'n mes deur my.
O, dat U my nooit vergeet,
ek weer van my kindskap weet.
U, my rots, laat staan my vaster,
ver en vry van die wat laster.

Hoë berge, donker strome,
rotse waarteen ek vergaan -
moet dan al u golwe, Here,
een vir een oor my kom slaan?
Ek roep U van Kleinberg aan
uit die land van die Jordaan.
Is U dan 'n God van swye
in die mens se swartste tye?

Maar die dag kom uit die donker
en die nag het ook sy lig.
In my twyfel hou ek, Here,
steeds die oog op U gerig.
O, hoe het die lied verstom
as net trane uit my kom.
U is nog my helper, Vader,
en ek weet U trek my nader.

Vir 'n analise van Cloete se omdigting van Ps 42 word op Réna Pretorius (2000) se teksanalise gesteun.

Die 12 Bybelse versies is deur Totius berym in *sewe* strofes van 8 reëls elk, met 'n rymskema - wat enkele variasies toon - ababccdd. Cloete handhaaf die patroon van agtreëlige strofes, maar sny die aantal reëls terug in net *vyf* strofes wat 'n boeiende gedagtestruktuur rondom die twee kernmotiewe: *verlange* (met die gepaardgaande semantiese variante soos *wag* en *smag*) en *bedruktheid* (met die vraende-twyfelende "waarom?" wat as pedaalnoot deursing). Hierdie twee motiewe word in die eerste strofe verwoord, verklank en verbeeld. Die rymskema: eerste vier verse in kruisrympatroon, die volgende vier verse in twee rymende pare, suggereer iets van die dubbelgegewe.

Die aanvangswoord "Heer", roep met veel meer dringendheid die psalmis se verlange op na die God-wat-lewe (én lewe gee) as die neutrale Totiaanse vergelykingswoord "soos". Die beeld van die dorstige dier en mens wat by Totius met 'n "luidrugtige" skreeu verbind is, word by Cloete met 'n "understatement" gesuggereer - wat daarom subtieler is: mens en dier *smag* na (geestelike) lewe en (fisieke) dorslessende water: albei dus na lewemakende water. Die eerste strofe is op die wyse van die stelling en teenstelling gebou: mens/dier; beweeg/wag; trane/(uit)gelag;

Here staan *by* / God sien jou (nie) *ly* (nie). Die sterk motief van die spanning tussen doen en wag: tussen *begewe* en *wag*, word in hierdie aanvangstrofe verwoord. Cloete, met sy besondere woordekonomiese krag, bal Totius se eerste twee strofes saam met sy eerste strofe: die motiefbekendstellende aanvangstrofe. Die volgende vier strofes toon wat keuse en organisasie van tematiese motiewe, woord, klank en vers- en eenheidherhaling onderlinge verbande: strofe 2 sluit tematies en wat toonaard betref aan by strofe 4; strofe 3 vind sy verlenging in strofe 5. En deur die besondere sifting en ordening bring Cloete 'n hegsluitende psalm-eenheid tot stand.

Strofe 2 begin en eindig met die begrip *verlange* en staan in twee eenderse maar anders (omgekeerde) geordende verse:

Met *verlange* dink ek daaraan ...
daaraan dink ek met *verlange*.

En tussen hierdie woordherhaling *verlange* (aan die begin en einde) stroom die res van die strofe voort in een groot beweging *opwaarts*. Die idee van *verlange* klink klankgewys na in die talle woorde wat met /f/ alliteer, of wat die /f/-klank in die woord se klankstruktuur vertoon: vroeër, vooraan, feesgeruis, geloof, lofgesange. Die dinamiese doen, die idee van *begewe* (strofe 1), word deur die herhaling van die kort /o/-klank en die driemaal herhaalde woordjie *op* ('n woord wat in Bybelgedeelte tekens gehoor word) - en hierdie kort /o/-klank mond uit in heerlike begrippe soos Sion, God, Hom, lof.

In strofe 4 word die begrip *verlange* (in teenstelling met die skiller "kerm en klae" van Totius) weer gehoor; word die kort /o/-klank opgevang en verder gedra in woorde soos Hermon en Jordaen, wat geografies 'n ruimer wêreld oproep as Sion. Poëties fyn is die saamgroepering van "Hermon-kruin en -hange" in plaas van net "gebergte". Teenoor die twee strofe se deurstroming van die *opwaartse* gang, word hierdie strofe in twee duidelike subeenhede verdeel: tematies en rymgewys: 'n lied van vertroue in *die Here van my lewe*.

3.3 Musikologies

Die kuns van 'n lied is dat die teologiese, literêre en musikologiese eise eerbiedig word. Woord-toonverhouding is van die allergrootste belang. Die musiek sê sonder enige kompromie waar die aksent val. Die liedmaker moet eenvoudig luister en doen wat die musiek vra. As voorbeeld hiervan word die dubbelrym in Psalm 33 strofe 3, reël 7 verwys: *ontsag hê ... krag lê*. Dit was wyle dr Lourens Strydom wat sy insig oor die saak met die kommissie gedeel het en die kommissie was oortuig dat dit die teks beter tot sy reg sou laat kom. Vir die digter het dit beteken dat die

versreëls oorgemaak moes word. En onthou, oormak is geen digter se sterkpunt nie! Maar nou het ons in terme van teks en musiek die heel beste lied.

Natuurlik moet die liedere gesing kan word. Die melodieë staan in diens hiervan. Talle maklik singbare melodieë is gebruik. Dit geld die psalms en die nuwe liedere.

4 SING 'N NUWE LIED VIR DIE HERE

Hierom gaan dit ten diepste: dat ons 'n nuwe lied vir die Here sal sing, want Hy het magtige dade verrig. Laat ons met liedere wat op ons tonge dans, die Here in die erediens en in ons huise dien. *Die Liedboek* van die kerk is 'n geskenk aan die geloofsgemeenskap.

Die lied is 'n brugbouer tussen verskillende geloofsgemeenskappe. Ons kan veel van mekaar leer, en bo alles dat God op die lofsange van sy volk woon.

Die erediens is die kloppende hart van die gemeente. Daarom lééf die liturgie van die droom, die verwagting. Hierin kom die verbeelding ons te hulp. Met die oog en hart op die liturgie van die groot toekoms wil ons saam met die lewende wesens nou reeds sing:

“Heilig, heilig, heilig
is die Here, God, die Almagtige,
Hy wat was en wat is en wat kom” (Op 4:8).

Literatuurverwysings

- Barnard, A C 1985. *Die erediens*. Pretoria: N G Kerkboekhandel.
- Kaspar, P P 1999. *Musica sacra: Das große Buch der Kirchenmusik*. Wenen: Styria.
- Monsma, D 1998. Informatie en documentatie, in Oskamp, P & Schuman, N (reds), *De weg van de liturgie: Tradities, achtergronden, praktijk*. Zoetermeer: Meinema.
- Pretorius, R 2000. *Enkele perspektiewe op die Psalm-omdigting van T T Cloete*. Ongepubliseerde artikel: Pretoria.
- Schuman, N A 1998. De Psalmen, in Oskamp, P & Schuman, N A (eindredakteurs). *De weg van de liturgie. Tradities achtergronden, praktijk*. Zoetermeer: Meinema.
- Schuman, N A 1998a, "... Die weet gehad heeft en geen weet gehad". *Skrif en Kerk*, 19(2), 373-380.
- Strydom, W M L 1994. *"Sing nuwe gesange, nuutgebore"*. Bloemfontein: Universiteit van die Oranje-Vrystaat.
- Vos, C J A en Pieterse, H J C 1997. *Hoe lieflik is u woning*. Pretoria: R G N Uitgewery.
- Vos, C J A 2000. 'n Perspekief op die nuwe Psalmomdigting. *HTS* 56, 357-376.
- Vrijlandt, M A 1989. *Liturgiek*. 2e druk. 's-Gravenhage: Meinema.